

Saidi, S. (2025). Scientific diplomacy; An analysis of Iran's international cooperation with Iraq in the field of higher education. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 17(3), 69-99. doi: 10.22035/isih.2025.5387.5063

 <https://doi.org/10.22035/isih.2025.5387.5063> URL: https://www.isih.ir/article_518.html

2008-4641 / © The Authors. This is an open access article under the CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

Research Paper

Scientific diplomacy; An analysis of Iran's international cooperation with Iraq in the field of higher education

Saideh Saidi¹

Received: Feb. 24, 2025; Accepted: Jun. 2, 2025

ABSTRACT

Science diplomacy is an interdisciplinary concept, and specifically in the discussion of Iraq, areas such as science and technology, international relations, foreign policy, the military field, and the discursive field are the most important conceptual sources that form it. This research seeks to answer the question of how the scientific diplomacy of the Islamic Republic of Iran with Iraq is formulated and what are the most important challenges of scientific cooperation between Iran and Iraq? This multidimensional research was conducted in a qualitative paradigm. The data and information collection method was a combination of documentary and library sources, semi-structured and interactive interviews, participant observation, expert interviews, and holding expert panel meetings and obtaining the views of relevant institutions and organizations. In this study, the four dimensions of educational, research, cultural, and executive science diplomacy between Iran and Iraq will be examined. Increasing the role of overseas agents in the field of diplomacy, especially strengthening the role of scientific advisors and technology advisors in identifying the capacities of the destination country and introducing Iran's capacities, developing a roadmap centered on the institutions responsible for the science and technology sector, regulating the bureaucracy of international interactions between academic and industrial actors, and facilitating consular procedures for non-Iranian nationals, Developing an input and output database for higher education institutions in order to strengthen networking and benefit from individual expertise, continuously assessing the market needs and environmental conditions of the destination country, striving for a unified and realistic definition of the world and international relations, increasing the cultural literacy of players in the field of scientific diplomacy and the internationalization of universities in particular, Investing in increasing the quality of human resources in this field can be effective in advancing Iran's scientific diplomacy.

Keywords: Science diplomacy, Iraq, higher education, internationalization

1. Assistant Professor, Anthropology, Governance Studies Department, Institute of Cultural and Social Studies, Ministry of Science, Tehran, Iran

✉ Saidi@iscs.ac.ir

Interdisciplinary Studies
in the Humanities

Volume 17
Issue 3
Summer 2025

INTRODUCTION

In today's world, with the expansion of communications and widespread changes in the form and nature of human interactions, the goals of countries will not be achieved solely by relying on traditional diplomacy and hardware tools, and non governmental actors in the public sphere of the country, such as the power of public opinion and the private sector, have gained significant importance. These changes have led to the importance of public diplomacy. Science diplomacy is part of public diplomacy; education is one of the most important aspects of foreign policy, and scientific cooperation is a form of investment in the future of diplomatic relations between nations and the moderation of hostility between states.

PURPOSE

Iran's higher education policymaking in the field of international cooperation has focused mainly on countries of the region, and for many years, the five countries of Afghanistan, Iraq, Lebanon, Yemen, and Syria have been the most important non-Iranian nationals present in Iranian higher education. Afghan students have always had the highest share in the foreign student market for higher education in the country until 2010.

This is while in recent years the practice of attracting international students to Iranian higher education has also undergone changes, and one of its results is the replacement of Iraq's share in the internationalization basket of the country's higher education. This research seeks to answer the question of how the scientific diplomacy of the Islamic Republic of Iran with Iraq is formulated and what are the most important challenges of scientific cooperation between Iran and Iraq?

METHODOLOGY

This multidimensional research was conducted in a qualitative paradigm. The data collection method was a combination of documentary and library sources, semi-structured and interactive interviews, participatory observation, expert interviews, and holding expert panel meetings to obtain the views of relevant institutions and organizations. Also, considering the nature of the research topic, documentary studies were one of the most important methodological pillars of this research. On the other hand, field studies were pursued in this research from other contexts.

In order to better understand the situation of Iraqi students in Iranian higher education, the capacity to connect with international student associations was used. Continuous presence in Iraqi neighborhoods in Tehran, Kermanshah, and Mashhad was one of the most important mechanisms for getting to know and networking with the Iraqi immigrant population. On the other hand, observation along with participation in student programs and religious occasions of the Iraqi community

residing in Iran in order to get to know people and benefit from snowball and targeted sampling has been on the agenda.

A total of 45 semi-structured interviews were conducted with Iraqi students, especially student activists in Iraqi associations. An effort was made to consider ethnic diversity, field of study, level of education, gender, and age of immigration in the selection of participants in the study in order to obtain a more comprehensive picture of the population of Iraqi students studying at universities in the country. At the macro level, in addition to direct interaction with the Student Affairs Organization, direct contact was established with the international affairs departments of 13 universities in the country.

FINDINGS

The number of Iraqi students was 24,922, which includes more than half of non-Iranian students. The gender composition of Iraqi students studying at universities under the Ministry of Health is somewhat different from that of the Ministry of Science; about 61.2 percent of Iraqi students are male and 38.8 percent are female Iraqis. The share of Iraqi men among graduates was 71.1 percent and Iraqi women was 28.9 percent. In this study, the four dimensions of educational, research, cultural, and executive scientific diplomacy between Iran and Iraq have been examined.

Iran-Iraq scientific diplomacy operates in various forms, including the establishment of a joint faculty, student and professor exchanges, cross-border cooperation programs, student recruitment, transferring the university brand to the destination university, establishing a satellite campus, establishing an international campus within the country, and distance learning. A variety of reasons have led to the willingness of Iraqi nationals to study at Iranian universities: The diversity of university majors in Iran, especially interdisciplinary fields, the expansion of the activities of intermediaries and recruitment agencies in university marketing among young Iraqi applicants, Iran's political goals, the geographical proximity of the two countries, the cultural and religious affinity of the two countries, the tourist attraction of Iran, Linguistic affinity and the preference of Iraqi citizens for Arab and Kurdish cities, the increase in the youth population in Iraq and the need for higher education, the change in political practice in Iraq in recent years in order to increase pressure on the administrative staff to upgrade employees' educational qualifications, the cheapness of education in Iran, the complexity of continuing education in Iraq.

CONCLUSION

Although economic dimensions and financial resources are of great importance in the success of Iran's scientific diplomacy with different countries, as in other areas, it is essential to have a commitment to the success of a program and a sense of subjective and objective belonging of the actors. In the planning stage, the analysis of needs and

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

resources, missions, goals, priorities, and strategies of the internationalization policy of higher education are on the agenda of the policymaker. Increasing the role of overseas agents in the field of diplomacy, especially strengthening the role of scientific advisors and technology advisors in identifying the capacities of the destination country and introducing Iran's capacities, developing a roadmap centered on the institutions responsible for the science and technology sector, Regulating the bureaucracy of international interactions between academic and industrial actors and facilitating consular procedures for non-Iranian nationals, compiling an input and output database of higher education institutions in order to strengthen networking and benefit from the expertise of individuals, continuously assessing the needs of the market and environmental conditions of the destination country, and striving for a unified and realistic definition of the world and international relations, increasing the cultural literacy of actors in the field of scientific diplomacy, and internationalizing universities. In particular, investing in increasing the quality of human resources in this area can advance Iran's scientific diplomacy.

NOVELTY

Although the issue of scientific diplomacy with Iraq is of great importance, no in-depth research has been conducted on this issue so far and this article plays a pivotal role in this field.

CONFLICT OF INTEREST

No conflict of interest has been declared by the author.

BIBLIOGRAPHY

- Berkman, P. (2020). Science Diplomacy and Its Engine of Informed Decisionmaking: Operating through Our Global Pandemic with Humanity. *The Hague Journal of Diplomacy*, 15(3), 435-450. doi:10.1163/1871191X-BJA10034
- Cathleen A., Campbell et al., (2017). Science Diplomacy in Arab Countries: The Need for a Paradigm Shift. *Science & Diplomacy*, 6(1), 1-8.
- Dadashpour, H. (Summer 2023). Gozaresh-e sâzmân-e omur-e dāneshjüyân [Report of the Organization of Student Affairs]. Retrieved from <https://saorg.ir/portal/home/?news/235224/240980/248015/94>
- Fathi Vajargah, K., & Ebrahimzadeh, I., Farajollahi, M., & Khoshnodifar, M. (2013). Internationalization of Curriculum in Iranian Higher Education System: Challenges and Strategies. *Journal of Educational Sciences*, 19(2), 45-66.
- Knight, J. (2022). Analysing Knowledge Diplomacy and Differentiating It from Soft Power and Cultural, Science, Education and Public Diplomacies. *The Hague Journal of Diplomacy*, 18(4), 1-33. doi:10.1163/1871191x-bja10145
- Maguire, M., & Delahunt, B. (2017). Doing thematic analysis: a practical, step by step guide for learning and teaching scholars. *AISHE-J*, 8(3), 3351-3365. doi:10.62707/aishej.v9i3.335
- Mohseni, H.S., & Mohseni, F.S. (2015). The Effect of Technology and Science Diplomacy on Developing the Islamic Republic of Iran's Soft Power. *Management in Islamic University*, 4(9), 97-116
- Morshidi, S. (2008). The impact of September 11 on international student flow into Malaysia: lessons learned. *International Journal of Asia-Pacific Studies*, 4(1), 79-95. doi:10.1007/s12564-018-9534-9
- OECD. (2024). Youth not in employment, education or training (NEET). Available from: <https://www.oecd.org/en/data/indicators/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.html>
- Popper, R. (2008). How are foresight methods selected? *Foresight*, 10(6), 62-89. doi:10.1108/14636680810918586
- Rafie, H., & Nikravesh, M. (2013). Public Diplomacy and soft power, Iranian soft power in Iraq. *International Relations Studies*, 6(22). [In Persian]
- Rahmatian, F. (2025). From silicon to sovereignty: MBA students' views on AI's disruption of global power dynamics. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 9(4), 737-775. doi:10.22059/wsps.2025.395950.1520
- Rahmatian, F., & Sharajsharifi, M. (2021). Artificial intelligence in MBA education: Perceptions, ethics, and readiness among Iranian graduates. *Socio-Spatial Studies*, 5(1). doi:10.22034/soc.2021.223600

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Ruffini, P. (2020). Collaboration and Competition: The Twofold Logic of Science Diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 15(3), 1-13. doi:10.1163/1871191X-BJA10028
- Saidi, S. (2020). Intimate strangers: Afghan students lived experience in the COVID-19 crisis. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 12(2), 145-179. doi: 10.22035/isih.2020.3861.3993
- Salehi, K., Khiyaban, S. H. Z., & Sabbar, S. (2025). Artificial Intelligence and the Future of International Law and Power. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 9(4), 923-958. 10.22059/wsps.2025.401951.1552
- Saniejlal, M. (2017). Science and Technology Diplomacy: A New Strategy in the Development of Islamic Countries. *Journal of Political Studies of Islamic World*, 6(23), 193-215. doi: 10.30479/psiw.2017.1272
- Seyed Taghizadeh, S.H., & Goodarzi, M. (2023). The place of economic programs in the I.R.Iran's public diplomacy in modern Iraq. *Political and International Approaches*, 15(1), 78-104. doi: 10.48308/piaj.2023.232703.1432
- Stern, V. (2019). International facts and figures, Universities UK International Report. students in the United States. *Cyber Psychology & Behavior*, 8(2), 1-52. doi:10.9790/7388-1405012530
- Tham, S. (2013). Internationalizing Higher Education in Malaysia: Government Policies and University's Response. *Journal of Studies in International Education*, 17(5), 648-662. doi:10.1177/1028315313476954
- The World Bank. (2022). *The world Bank in Iraq Report*. Available from: <https://www.worldbank.org/en/country/iraq>
- Vice-President for Science and Technology (2011). *A conceptual study of science and technology diplomacy and a description of its current status in the Islamic Republic of Iran*. Research project. [In Persian]

مقاله پژوهشی

دیپلماسی علمی؛ واکاوی همکاری بین‌المللی ایران با عراق در عرصه آموزش عالی

سعیده سعیدی^۱

دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۶؛ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۲

چکیده

دیپلماسی علمی یک مفهوم میان‌رشته‌ای است، و به‌طور خاص در بحث عراق، حوزه‌هایی همچون علم و فناوری، روابط بین‌الملل، سیاست خارجی، حوزه نظامی و حوزه گفت‌وگویی مهم‌ترین آبخش‌های مفهومی سازنده آن می‌باشند. این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که دیپلماسی علمی جمهوری اسلامی ایران با عراق چگونه صورت‌بندی می‌شود و مهم‌ترین چالش‌های همکاری‌های علمی ایران و عراق چیست؟ این پژوهش چندبعدی و در پارادایم کیفی انجام شده است. روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات ترکیبی از منابع اسنادی و کتابخانه‌ای، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و تعاملی، مشاهده همراه مشارکت، مصاحبه متخصصان، برگزاری پانل خبرگان، جلسات کارشناسی و کسب نقطه‌نظرات دستگاه‌ها و نهادهای مرتبط با موضوع بوده است. در این پژوهش ابعاد ۴ گانه آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و اجرایی دیپلماسی علمی ایران و عراق مورد مذاقه قرار خواهد گرفت. افزایش نقش‌آفرینی کارگزاران برون‌مرزی عرصه دیپلماسی به ویژه تقویت نقش رایزن علمی و رایزن فناوری در شناسایی ظرفیت‌های کشور مقصد و معرفی ظرفیت‌های ایران، تدوین نقشه راه با مرکزیت نهادهای مسئول بخش علم و فناوری، تنظیم بوروکراسی تعاملات بین‌المللی کنشگران دانشگاهی و صنعتی و تسهیل رویه‌های کنسولی برای اتباع غیر ایرانی، تدوین بانک داده ورودی و خروجی نهاد آموزش عالی به‌منظور تقویت شبکه‌سازی و بهره‌مندی از تخصص افراد، نیازسنجی مداوم از بازار و شرایط محیطی کشور مقصد، تلاش در جهت تعریف واحد و واقع‌بینانه از دنیا و روابط بین‌الملل، افزایش سواد فرهنگی بازیگران عرصه دیپلماسی علمی و بین‌المللی‌سازی دانشگاه‌ها به‌طور خاص، سرمایه‌گذاری بر افزایش کیفیت نیروی انسانی در این حوزه می‌تواند در پیشبرد دیپلماسی علمی ایران مؤثر باشد.

کلیدواژه‌ها: دیپلماسی علمی، عراق، آموزش عالی، بین‌المللی‌سازی

۱. استادیار انسان‌شناسی، گروه مطالعات حکمرانی، مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تهران، ایران

Saidi@iscs.ac.ir ✉

۱. مقدمه و بیان مسئله

در جهان امروز و با گسترش ارتباطات و تغییرات گسترده در شکل و ماهیت تعاملات بشری، اهداف کشورها صرفاً با تکیه بر دیپلماسی سنتی (مسیر ۱) و ابزارهای سخت افزارانه پیش نخواهد رفت و بازیگران غیردولتی در سپهر عمومی کشور همچون قدرت افکار عمومی و بخش خصوصی از اهمیت چشمگیری برخوردار شده است. در جهانی که فناوری‌های نو در حال بازتعریف مفاهیم قدرت و حاکمیت هستند، مرز میان علم، سیاست و دیپلماسی بیش از هر زمان دیگری در هم تنیده شده است؛ تحولات فناورانه‌ای همچون هوش مصنوعی فرصت‌هایی تازه برای کشورهایی مانند ایران در جهت گسترش نفوذ و بازآرایی نقش خود در نظم جهانی ایجاد می‌کنند (رحمتیان، ۲۰۲۵). این تغییرات منجر به اهمیت دیپلماسی عمومی (دیپلماسی مسیر ۲) گردید که با فعالیت‌هایی همچون اعزام دانشجویان به خارج، پذیرش بورس‌های تحصیلی، فعالیت‌های بشردوستانه، اعزام خبرنگار، برگزاری جشنواره‌های فرهنگی، گسترش برنامه‌های ماهواره‌ای و تولید محتوا در فضای اینترنت عملیاتی می‌شود.

دیپلماسی علمی بخشی از دیپلماسی عمومی است؛ آموزش یکی از مهم‌ترین ابعاد سیاست خارجی است و همکاری علمی به مثابه نوعی سرمایه‌گذاری برای آینده روابط دیپلماتیک بین ملت‌ها و تعدیل خصومت بین دولت‌هاست؛ علم و فناوری به دلیل خاصیت قدرت و ثروت‌آفرینی و افزایش ضریب نفوذ مورد توجه عرصه دیپلماسی در روابط بین‌الملل است و بین‌المللی‌سازی آموزش عالی یکی از مهم‌ترین بسترهایی است که دیپلماسی علمی ایران عملیاتی می‌گردد.

اگرچه در سال‌های ابتدایی ورود بحث بین‌المللی‌سازی به آموزش عالی تمرکز صرفاً بر حرکت‌های فرامرزی دانشجویان و اساتید بود اما به تدریج سایر عرصه‌های آموزش عالی را نیز تحت تأثیر قرار داد؛ تغییر در برنامه درسی، آموزش زبان خارجی و برنامه درسی بین‌المللی، آموزش بدون مرز، برگزاری نمایشگاه‌ها و تأسیس شعبه دانشگاه در خارج از کشور تبلیغات علمی در سطوح منطقه‌ای، پروژه‌های پژوهشی مشترک

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۷۰

دوره ۱۷، شماره ۳

تابستان ۱۴۰۴

پیاپی ۶۷

بین‌المللی، توسعه همکاری و ظرفیت‌سازی بین‌المللی از جمله مواردیست که در درازمدت به تغییر کیفی و کمی در آموزش و پژوهش نهاد دانشگاه منجر خواهد شد.

اهمیت و ضرورت دیپلماسی علمی و همکاری‌های بین‌المللی در عرصه آموزش عالی در بسیاری از اسناد بالادستی تصریح شده است. به عنوان نمونه، آیین‌نامه پذیرش دانشجوی غیرایرانی (۱۳۸۵)، سند نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹) و سند جامع روابط علمی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶) ساختار منسجم‌تری به جریان جذب دانشجوی خارجی داد. همچنین سیاست‌های کلی علم و فناوری و برنامه توسعه چهارساله (۱۳۸۴)، قانون برنامه پنج‌ساله پنجم در ماده‌ها ۱۵ الی ۲۳، برنامه ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران در بخش ۱۲، ماده ۶۴ و ماده ۶۶، برنامه توسعه هفتم مطابق بند ب ماده ۹۸، سند چشم‌انداز (۱۴۰۴) و نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹) افق سیاستگذاری، ترسیم جایگاه اول علمی ایران در منطقه آسیای جنوب غربی بوده و توسعه همکاری‌های بین‌المللی آموزش عالی کشور یکی از مهم‌ترین بسترهای نیل به این مأموریت است.

تمرکز سیاستگذاری آموزش عالی ایران در حوزه همکاری‌های بین‌المللی عمدتاً بر کشورهای منطقه بوده و سال‌های متمادی ۵ کشور افغانستان، عراق، لبنان، یمن و سوریه مهم‌ترین اتباع غیرایرانی حاضر در آموزش عالی ایران بوده‌اند. دانشجویان افغانستانی تا سال ۱۳۹۹ همواره بالاترین سهم را در بازار دانشجویان خارجی آموزش عالی در کشور داشته‌اند. این در حالی است که در سال‌های اخیر رویه جذب دانشجویان بین‌المللی در آموزش عالی ایران نیز دستخوش تغییر شد و یکی از نتایج آن جایگزینی سهم عراق^۱ در سبد بین‌المللی‌سازی آموزش عالی کشور است. این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که دیپلماسی علمی جمهوری اسلامی ایران با عراق چگونه صورت‌بندی می‌شود و مهم‌ترین چالش‌های همکاری‌های علمی ایران و عراق چیست؟

۱. جمهوری عراق در جنوب غرب آسیا و خاورمیانه و منطقه منای کشورهای ایران، ترکیه، سوریه، اردن، عربستان و کویت واقع شده است و دارای موقعیت استراتژیکی در جهان است چرا که پل اتصال ۳ قاره آسیا، آفریقا و اروپا می‌باشد. عراق دارای وسعتی ۴۳۷/۰۷۲ کیلومتر مربع است و ۱۸ استان دارد. ایران و عراق در حدود ۱۴۵۸ کیلومتر مرز مشترک دارند. ۵۸ کیلومتر مرز آبی با خلیج فارس دارد. استان‌های خوزستان، ایلام، کرمانشاه و آذربایجان غربی بخشی از این مرز را در برمی‌گیرند. دین رسمی عراق اسلام است که شیعیان در اکثریت هستند اما اقلیت‌هایی همچون ایزدی، مسیحی، صوفی و صابین منداپی هم وجود دارند.

۲. پیشینه پژوهش

نگاه ایران به عراق به عنوان کانونی برای افزایش عمق استراتژیک قدرت در منطقه غرب آسیا است. از سوی دیگر براساس اسناد بالادستی یکی از مهم‌ترین مأموریت‌های نهاد آموزش عالی در ایران افزایش پذیرش دانشجویان خارجی با هدف گسترش زبان فارسی و بسترسازی برای مرجعیت علمی کشور با اولویت کشورهای اسلامی و همسایه می‌باشد که در این راستا عراق نقش ویژه‌ای در این مهم ایفا می‌نماید. اگرچه این موضوع از اهمیت بالایی برخوردار است اما تا کنون هیچ پژوهش مستقلی بر دیپلماسی علمی ایران و عراق نپرداخته است. با توجه به ماهیت میان‌رشته‌ای موضوع، عمده تحقیقات یا به صورت عام بر دیپلماسی علمی متمرکز شده‌اند (نایت^۱، ۲۰۲۲؛ محسنی سهی و محسنی سهی، ۱۳۹۴؛ صنیع اجلال، ۱۳۹۶؛ برکمن^۲، ۲۰۲۲) و یا در مورد عراق بر دیپلماسی فرهنگی (پورعلی و همکاران، ۱۴۰۰) و دیپلماسی عمومی (کتلین^۳ و همکاران، ۲۰۱۷؛ رفیع و نیکروش، ۱۳۹۲) و یا ابعاد اقتصادی دیپلماسی با عراق (سیدتقی‌زاده و گودرزی، ۱۴۰۲) پرداخته‌اند.

۳. روش پژوهش

این پژوهش چندبعدی و در پارادایم کیفی انجام شده است. روش جمع‌آوری داده ترکیبی از منابع اسنادی و کتابخانه‌ای، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و تعاملی، مشاهده همراه مشارکت، مصاحبه متخصصان و برگزاری پانل خبرگان (پوپر^۴، ۲۰۰۸) جلسات کارشناسی و کسب نقطه‌نظرات دستگاه‌ها و نهادهای مرتبط با موضوع بوده است. لازم به ذکر است در بخش‌هایی از پژوهش به منظور ورود و اشراف بر میدان مورد مطالعه از تکنیک مردم‌نگاری استفاده شد. همچنین با توجه به ماهیت موضوع تحقیق،

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۷۲

دوره ۱۷، شماره ۳

تابستان ۱۴۰۴

پیاپی ۶۷

1. Knight
2. Berkman
3. Cathleen
4. Popper

مطالعات اسنادی از مهم‌ترین ارکان روش شناختی این پژوهش بوده است. در این راستا سند چشم انداز ۲۰ ساله، نقشه جامع علمی کشور، برنامه‌های ۵ ساله توسعه، مصوبات مرتبط در شورای عالی انقلاب فرهنگی، سیاست‌های اعلامی وزارت علوم و معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری در خصوص دیپلماسی علمی با عراق، مصوبات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تفاهم نامه‌های دانشگاه‌های کشور به‌طور عام و دانشگاه‌های دو کارگروه حوزه اقلیم (کردستان و کرمانشاه) و حوزه عربی عراق (خوزستان و ایلام) به‌طور خاص مورد مطالعه قرار گرفت.

از سوی دیگر مطالعات میدانی در این پژوهش از بسترهای مختلفی دنبال شد. به‌منظور فهم بهتر از وضعیت دانشجویان عراقی در آموزش عالی ایران از ظرفیت ارتباط با انجمن‌های دانشجویان بین‌الملل استفاده شد. حضور مداوم در محله‌های عراقی نشین در سطح شهر تهران، کرمانشاه و مشهد از مهم‌ترین مکانیسم‌های شناخت و شبکه‌سازی با جمعیت مهاجران عراق بود. از سوی دیگر مشاهده همراه با مشارکت در برنامه‌های دانشجویی و مناسبت‌های آئینی جامعه عراقی‌های مقیم ایران به‌منظور آشنایی با افراد و بهره‌گیری از نمونه‌گیری گلوله برفی و هدفمند در دستور کار بوده است. در مجموع، ۴۵ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با دانشجویان عراقی به ویژه فعالان دانشجویی در انجمن‌های عراقی انجام گرفت. تلاش شده است تا تنوع قومیتی، رشته تحصیلی، مقطع تحصیلی، جنسیت و سن مهاجرت در انتخاب مشارکت‌کنندگان در پژوهش لحاظ گردد تا تصویر جامع‌تری از جمعیت دانشجویان عراقی شاغل به تحصیل در دانشگاه‌های کشور احصا گردد.

در سطح کلان علاوه بر تعامل مستقیم با سازمان امور دانشجویان، با بخش امور بین‌الملل ۱۳ دانشگاه کشور ارتباط مستقیم برقرار شد. در انتخاب دانشگاه‌های منتخب^۱ عواملی همچون استقرار در استان‌های مرزی، بالا بودن جمعیت دانشجویان عراقی،

۱. دانشگاه‌های منتخب: رازی کرمانشاه، علوم پزشکی کرمانشاه، ایلام، کردستان، تربیت مدرس، شهید بهشتی، فردوسی مشهد، خوارزمی، الزهرا، شهید بهشتی، تهران، علوم پزشکی تهران و سیستان و بلوچستان.

فعال بودن انجمن‌های دانشجویان عراقی و شاخص بودن براساس پارامترهای جشنواره ملی دانشگاه برتر در زمینه جذب دانشجوی خارجی و جایزه ملی ثریا لحاظ گردید. در مرحله بعد داده‌های به دست آمده بر مبنای شباهت‌های مفهومی کدگذاری شد و از روش تحلیل تماتیک (مگوییر و دلاهونت^۱، ۲۰۱۷) در ارائه تحلیل نهایی استفاده شد. به‌منظور رعایت نمودن اخلاق در پژوهش کیفی کلیه مصاحبه‌ها با رضایت آگاهانه صورت گرفت و حق کناره‌گیری در هر زمان از جریان مشارکت در تحقیق به تأیید مشارکت‌کنندگان رسید. همچنین با توجه به حساسی موضوع پژوهش و ملاحظات شغلی برخی از دانشجویان عراقی در هیچ کدام از مصاحبه‌ها از وسایل ضبط صوتی و تصویری استفاده نشد فلذا ثبت داده‌ها فرایند بسیار دشوار و پر چالشی بوده است.

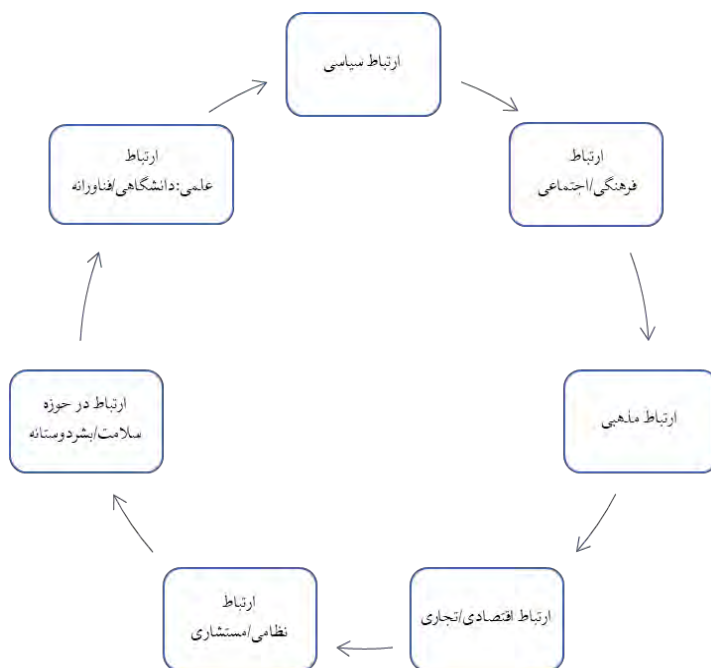
۴. نتایج و بحث

۴-۱. همکاری‌های علمی ایران با عراق

ایران و عراق دارای طولانی‌ترین مرز جغرافیایی با یکدیگر هستند که یکی از ویژگی‌های مهم آن غلبه مرز نرم است. پیوندهای مذهبی و هویت مذهبی مشترک بین شیعیان ایران و عراق^۲، احساس تهدید مشترک هویتی در مقابل داعش، بازسازی عتبات عالیات، بستر تمدنی مشترک، محوریت قرار گرفتن مرجعیت، پیاده روی اربعین و افزایش تعاملات اقتصادی و تجاری دو کشور بعد از سقوط صدام موجب گسترش روابط دو کشور و تکوین مرز نرم شده است فلذا کشور عراق جایگاه ویژه‌ای در بحث دیپلماسی علمی ایران دارد.

1. Maguire & Delahunt

۲. یکی از دلایل اصلی سرمایه‌گذاری و تمرکز ویژه نهاد آموزش عالی ایران بر عراق قرابت مذهبی دو کشور در مذهب تشیع است؛ ایده هلال شیعی (قوس رافضی) به رهبری ایران در منطقه از سوی سران کشورهای عربی نومحافظه کاران آمریکایی و اسرائیلی اعلام شد. ملک عبدالله دوم پادشاه اردن در سال ۱۳۸۳ نتیجه اصلی جنگ در عراق را شکل‌گیری یک هلال شیعی تحت سلطه ایران برشمرده بود. این هلال شامل شیعیان افغانستان، پاکستان، ایران، عراق، علویان ترکیه و سوریه و شیعیان لبنان است. ایده هلال شیعی در ابتدا طرحی در راستای سیاست فشار بر ایران و مهار ایران با حربه قومی مذهبی بود. از یک منظر این ایده تاکتیکی برای ایجاد هراس از شیعه و ایران و پروژه ایران‌هراسی شیعه‌هراسی در منطقه بود.

شکل ۱. احصای سطوح چندگانه ارتباط دو کشور ایران و عراق

همانطور که در شکل شماره (۱) نشان داده شده است دو کشور ایران و عراق سطوح چندگانه و لایبرنتی از روابط را در قبال یکدیگر دارند. لازم به ذکر است بنابر اقتضائات بین‌المللی و نیازسنجی داخلی در برهه‌های مختلف وزن هرکدام از این سطوح ارتباطی تغییر یافته است.

روابط دو کشور در طول تاریخ فراز و نشیب‌های گسترده‌ای به خود دیده اما همواره وضعیت استراتژیکی در معادلات ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی داشته است. به نظر می‌رسد بستر علم و فناوری زمینه مناسبی برای دنبال کردن ماهیت تعاملات دو کشور است. بدین منظور شناسایی مولفه‌های دیپلماسی علمی در بستر روابط دو کشور می‌تواند به شناخت بهتر از وضعیت بیانجامد.

در سال‌های اخیر تعاملات بین دو کشور به صورت جدی‌تری دنبال می‌شود؛ انعقاد تفاهم‌نامه همکاری میان وزارتخانه‌های علوم ایران و عراق در سال ۱۳۹۰ به‌منظور

گسترش همکاری دانشگاهی، امضای قانون موافقتنامه همکاری حقوقی و قضایی در امور مدنی و احوال شخصیه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری عراق در سال ۱۳۹۱، تفاهم‌نامه نقشه راه همکاری‌های علمی و فناوری دو کشور در سال ۱۳۹۷، یادداشت‌های تفاهمی در رابطه با انجام پژوهش‌های مشترک و خواهرخواندگی بین مراکز پژوهشی دو کشور در ۱۴۰۱، تفاهم‌نامه همکاری مشترک امنیتی ایران و عراق در اسفند ۱۴۰۱ و انعقاد تفاهم‌نامه همکاری‌های آموزشی حوزه سلامت بین دو کشور در اسفند ۱۴۰۱ از جمله مواردی است که در تعاملات دو کشور به صورت رسمی اجرایی شد.

یکی از مهم‌ترین اهداف در توسعه همکاری دانشگاهی بین دو کشور تأسیس شعبات دانشگاهی در کشور مقصد است که بنا بر دلایل متعدد سیاسی، اقتصادی و آکادمیک این هدف هنوز در مراحل ابتدایی است. دانشگاه جامعه‌المصطفی با همکاری دانشگاه آزاد شعبه‌ای در عراق با عنوان جامعه‌المصطفی‌الامین تأسیس نموده است. دانشگاه آزاد اسلامی نیز درصدد دریافت مجوز تأسیس شعبه‌هایی در کشور عراق است.

همچنین دانشگاه علوم پزشکی تهران در سال ۱۴۰۱ در شهر کربلا شعبه‌ای با نام جامعه‌السبطین تأسیس نموده است. دانشگاه جامعه‌السبطین، شعبه بین‌الملل دانشگاه علوم پزشکی تهران در کربلا با شعار دانشگاه توسعه‌دهنده سلامت^۱ با پذیرش دانشجویان در سه رشته پزشکی، پرستاری و مامایی و نیز توانبخشی به صورت رسمی آغاز به کار کرد. تمام هزینه‌های این دانشگاه از جمله ساخت، نیروی انسانی، هزینه نگهداری، حقوق پرسنل و اساتید همه به عهده طرف عراقی است و از طریق منابع عتبات عالیات تأمین می‌گردد.

دانشگاه‌های معدودی به صورتی متمرکز در خصوص ارتباط با عراق فعالیت می‌نمایند؛ دانشگاه امام صادق (ع) با تشکیل میز عراق و شامات درصدد معرفی مراکز علمی و آکادمیک این منطقه و ارائه ظرفیت‌های آن‌ها است. دانشگاه کاشان با انعقاد تفاهم‌نامه‌ای با دانشگاه جامعه‌الکربلا درصدد تأسیس رشته مامایی در آن دانشگاه و همکاری تحقیقات پرستاری و مامایی در کشور عراق می‌باشد.

انعقاد تفاهم‌نامه‌های متعدد دانشگاه فردوسی مشهد با دانشگاه‌های متعدد عراقی، تفاهم‌نامه دانشگاه علامه طباطبائی با دانشگاه وارث‌الانبیا در مهر ۱۴۰۲، تفاهم‌نامه دانشگاه گیلان و دانشگاه المستقبل در بهمن ۱۴۰۲، تفاهم‌نامه دانشگاه قم با دانشگاه تکریت در بهمن ۱۴۰۲، تفاهم‌نامه همکاری دانشگاه آزاد اسلامی کرمانشاه با دانشگاه واسط، تفاهم‌نامه دانشگاه تبریز با (دانشگاه بغداد، المستنصریه، دانشگاه تکنولوژی بغداد) در اسفند ۱۴۰۰، تفاهم‌نامه دانشگاه تهران و دانشگاه بصره در شهریور ۱۴۰۱، تفاهم‌نامه دانشگاه صنعتی شیراز با فرات الاوسط عراق در سال ۱۳۹۸ و قرارداد همکاری در خصوص اعزام دانشجوی عراقی به این دانشگاه، تفاهم‌نامه دانشگاه خلیج فارس بوشهر با دانشگاه کوت عراق در سال ۱۳۹۸ در خصوص توسعه همکاری‌های علمی در جهت تبادل دانشجو و تنظیم فرصت مطالعاتی، تفاهم‌نامه دانشگاه صنعتی اصفهان با دانشگاه سلیمانیه عراق در سال ۱۳۹۵ در راستای افتتاح دانشکده مشترک مهندسی در اقلیم کردستان از یکسو و همکاری در تدوین برنامه درسی و تأمین هیئت علمی و نظارت بر نحوه ارائه دروس این دانشکده با دانشگاه سلیمانیه و نمونه‌های متعدد دیگر نشان از عزم دانشگاه‌های کشور برای ورود به چرخه ارتباط و تعامل مستقیم با کشورهای دیگر به ویژه عراق است.

بهره‌مندی از ظرفیت تأسیس دانشکده‌های مشترک و یا احداث پردیس‌های علمی فناورانه در کشورهای منطقه به صورت جدی از سوی همسایگان ایران به ویژه ترکیه و امارات در حال اجرا می‌باشد. نکته قابل تأمل سرمایه‌گذاری گسترده کشور ترکیه در ابعاد آموزشی در عراق است و مدارس متعددی از مقطع پیش‌دبستانی در این کشور به ویژه در منطقه سلیمانیه تأسیس شده که منطبق با برنامه‌ریزی آموزشی و ارزش‌های فرهنگی ترکی سازمان‌دهی می‌گردد.

پیش‌تر اشاره شد که بستر آموزش یکی از مهم‌ترین ابعاد قدرت نرم و دیپلماسی عمومی/فرهنگی/علمی کشورها است و به نظر می‌رسد ایران در این عرصه حضور کم‌رنگی دارد. براساس مصاحبه‌های صورت گرفته در این پژوهش در حال حاضر اگرچه مدارس

مذهبی که مستقیماً توسط نهادهای مذهبی داخل ایران مدیریت شوند در عراق دایر نیستند اما مدارس منتسب به ایرانیان در عراق فعالیت دارند. همچنین مدارس متعددی که برای آموزش فارسی در عراق مأموریت دارند در شهرهای مختلفی از جمله کربلا فعالیت می‌کنند.

۲-۴. دیپلماسی علمی؛ چشم انداز و راهبرد

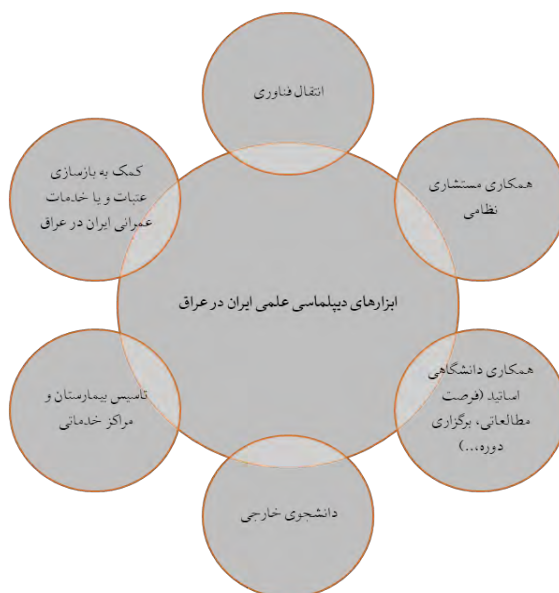
توانمندی علمی و فناوری یک کشور و تعاملات آن با دیگر بازیگران بین‌المللی در این حوزه که در خدمت پیشبرد سیاست خارجی آن کشور قرار گیرد یا روابط سیاسی میان یک کشور و دیگر بازیگران بین‌المللی که زمینه‌ساز توسعه و تعاملات فناوری شود دیپلماسی علم و فناوری نامیده می‌شود (گزارش معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۳۹۰). معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری در گزارش مبسوطی که در سال ۱۳۹۰ منتشر کرد به خوبی تمایز میان دیپلماسی علم و فناوری و تعاملات بین‌المللی علمی و فناوری را نشان می‌دهد و شاخص‌های تحقق دیپلماسی علم و فناوری را برمی‌شمرد: هدف سیاسی، اثرسیاسی و بستر سیاسی. در خصوص تعاملات علمی-فناورانه دو کشور ایران و عراق به ویژه در سال‌های اخیر عنوان دیپلماسی علمی دقیق‌تر و شفاف‌تر است چراکه تعاملات دانشگاهی-صنعتی دو کشور عمدتاً در بستری سیاسی عملیاتی می‌شود و هدف غایی از این اقدامات، در سپهر گفتمان ایدئولوژیک/سیاسی کشور طراح، صورت‌بندی و اجرایی می‌گردد و این تعاملات اثری سیاسی دارد.

تعاملات بین‌المللی علمی و فناوری عام است ولی دیپلماسی علم و فناوری ظرفیت ویژه‌ای است در عرصه سیاست. در این راستا تعاملات علمی نقش مهمی در پیشبرد اهداف سیاسی کشورها بازی می‌کند. دیپلماسی علمی نقش مهمی در افزایش ضریب نفوذ سیاسی، بازدارندگی و افزایش قدرت نرم در کشور مقصد دارد. فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی نیز به یکی از محورهای جدید قدرت در نظام بین‌الملل بدل شده و گفتمان جهانی پیرامون آن بازتابی از رقابت ژئوپلیتیکی و نابرابری دیجیتال است (صالحی و همکاران، ۲۰۲۵)؛ نکته‌ای که اهمیت نقش دانش و فناوری را در معماری قدرت جهانی برای کشورهایی چون ایران دوچندان می‌سازد.

به نظر می‌رسد در خصوص تعاملات علمی دو کشور ایران و عراق این روابط سیاسی دو کشور است که بستر ساز همکاری علمی دو کشور می‌شود. بحث دانشجویان عراقی در ایران و یا تأسیس مراکز بهداشتی و بیمارستانی ایرانی در عراق، تأسیس مدرسه و مراکز آموزشی به ویژه مذهبی، یا سرمایه‌گذاری گسترده در پیاده‌روی اربعین در بستر الزامات سیاسی شکل گرفته و صورت‌بندی می‌گردد. مجموعه این اقدامات در راستای افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در منطقه می‌باشد؛ قدرت نرم غیر محسوس است (رافینی^۱، ۲۰۲۰، ۱۱) و در جهت کسب اعتبار عمومی، تاثیرگذاری غیر مستقیم توأم با رضایت بر مخاطب و ارائه چهره موجه از خود عملیاتی می‌شود.

دیپلماسی علمی یک مفهوم میان‌رشته‌ای است و در بحث عراق به‌طور خاص حوزه‌هایی همچون علم و فناوری، روابط بین‌الملل، سیاست خارجی، حوزه نظامی-تسلیماتی و حوزه گفت‌وگویی مهم‌ترین آبخورهای مفهومی سازنده آن می‌باشند.

شکل ۲. ابزارهای دیپلماسی علمی ایران در عراق

پیشبرد دیپلماسی علمی ایران و عراق بر پایه ابزارهای مختلفی عملیاتی می‌گردد؛ انتقال فناوری، همکاری مستشاری/نظامی ایران در عراق به‌ویژه بعد از قدرت‌گیری داعش در این کشور، همکاری دانشگاهی اساتید در صور مختلفی همچون بازدیدهای علمی، فرصت مطالعاتی و تدریس حضوری و مجازی، همچنین بهره‌جویی از ابزارهای انسان دوستانه و خیرخواهانه همچون تأسیس بیمارستان و مراکز خدماتی بهداشتی در عراق، کمک به بازسازی عتبات عالیات و در نهایت موضوع کلیدی دانشجویان بین‌الملل از مهم‌ترین ابزارهایی است که جمهوری اسلامی ایران از آنها در چارچوب دیپلماسی عمومی به‌طور عام و دیپلماسی علمی به‌طور خاص بهره می‌جوید.

۳-۴. دانشجویان عراقی در آموزش عالی ایران در آینه آمار

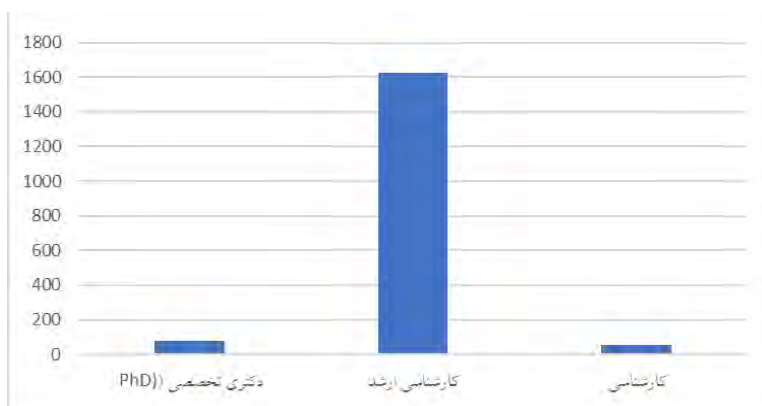
یکی از مهم‌ترین چالش‌های پژوهش پیش‌رو، عدم دسترسی به آماری قابل‌اتکا و جامع درخصوص تعداد دانشجویان بین‌المللی شاغل در ایران با توجه به متغیرهای مختلفی همچون جنسیت، ملیت و رشته است. براساس آخرین آمار^۱ تعداد دانشجویان غیر ایرانی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ در حدود ۴۲۸۱۹ نفر است (بدون احتساب آمار دانشگاه آزاد اسلامی و جامعةالمصطفی‌العالمیه). باید اذعان داشت آمار این نهاد با آمار سازمان امور دانشجویان اختلاف فاحشی دارد و رقم اعلامی از سوی این ریاست سازمان امور دانشجویان بدون احتساب دانشجویان پذیرش شده در سال تحصیلی جدید بیش از ۱۰۰ هزار نفر است (مرداد ۱۴۰۲) که عمدتاً از عراق، افغانستان، سوریه، لبنان، پاکستان، نیجریه و شبه قاره هند می‌باشند (گزارش سازمان امور دانشجویان تابستان، ۱۴۰۲). آمار دانشجویان عراق ۲۴۹۲۲ نفر بوده است که بیش از نیمی از دانشجویان غیرایرانی را شامل می‌شود.

مهم‌ترین دلیل این اختلاف آماری بین دو نهاد اصلی متولی دانشجویان خارجی، عدم دسترسی مؤسسه به داده‌های مستند و پایش شده جامعةالمصطفی و دانشگاه آزاد

۱. تمامی داده‌های دانشجویان غیرایرانی از گزارش مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی به عنوان مهم‌ترین نهاد در حوزه جمع‌آوری داده‌های آموزش عالی استخراج شده است. یکی از دلایل اتکا بر داده‌های این نهاد ثبتی بودن داده‌های آنهاست.

اسلامی است. از سوی دیگر مبنای محاسبه در سازمان امور دانشجویان درخواست‌های اولیه ثبت شده متقاضیان برای تحصیل در ایران است در حالیکه مؤسسه میزان ثبت نام قطعی و حضور دانشجو در ایران را مبنای عملکرد خود می‌داند.

آمار دانشجویان عراقی در آموزش عالی ایران با تشنگ و عدم دقت بالایی همراه است.^۱ ترکیب جنسیتی دانشجویان عراقی شاغل به تحصیل در دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت بهداشت با مقداری تفاوت نسبت به وزارت علوم است؛ در حدود ۶۱/۲ درصد از دانشجویان عراقی مرد و ۳۸/۸ درصد زنان عراقی هستند. سهم مردان عراقی در از دانش‌آموختگان ۷۱/۱ درصد و زنان عراقی ۲۸/۹ درصد بوده است.

شکل ۳. نمودار مقطع تحصیلی دانش‌آموختگان عراقی وزارت علوم در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

همان‌طور که از شکل شماره (۳) مشخص است بیشترین سهم دانشجویان شاغل به تحصیل در ایران در مقطع کارشناسی ارشد هستند که این با الگوی جهانی همخوانی دارد چراکه روندهای جهانی نشان می‌دهد که بحث دانشجویان خارجی بر تحصیلات تکمیلی متمرکز است بین‌المللی‌سازی دانشگاه‌ها بر گسترش و تقویت حضور

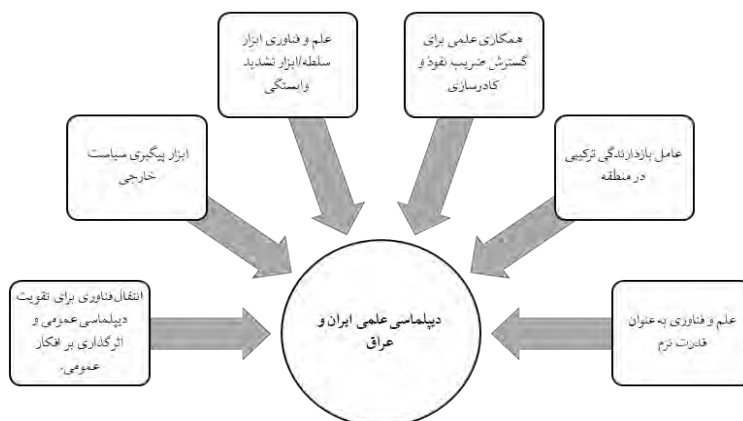
۱. به عنوان نمونه در اسفند ۱۴۰۱ در طی یک روز وزیر علوم ایران تعداد دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های کشور را ۶۰ هزار نفر اعلام کرد در حالیکه نعیم العبودی وزیر علوم عراق تعداد دانشجویان را ۷۵ هزار نفر اعلام نمود (جشنواره دانشگاه برتر در جذب دانشجوی بین‌المللی، سازمان امور دانشجویان، اسفند، ۱۴۰۱).

دانشجویان خارجی در دوران تحصیلات تکمیلی دلالت دارد (۸/۳۵ درصد کل دانشجویان تحصیلات تکمیلی را دانشجویان خارجی تشکیل می‌دهند (استرن^۱، ۲۰۱۹). یکی از مهم‌ترین دلایل این نکته، منوط کردن ارتقای شغلی کارمندان دولتی در عراق به مدرک تحصیلی تکمیلی است. همچنین در خصوص رشته‌های علوم پزشکی^۲ بیشترین سهم حضور اتباع عراقی در رشته پزشکی است؛ کیفیت آموزشی سیستم پزشکی در ایران یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های اتباع غیر ایرانی به ویژه در منطقه است.

۴-۴. بستر گفتمانی جذب دانشجوی بین‌الملل عراقی

براساس داده‌های به دست آمده در این پژوهش دیپلماسی علمی در نگاه کلی و روابط علمی و فناورانه ایران و عراق به‌طور خاص در ابعاد زیر صورت بندی می‌گردد:

شکل ۴. ابعاد دیپلماسی علمی ایران و عراق

گفتمان مسلط غیراعلامی در سیاستگذاری جذب دانشجوی عراقی و نگاه کلان دستگاه سیاستگذار در راستای تقویت گفتمان تمدن نوین اسلامی است و این هدف را

1. Stern

۲. در جریان انجام مصاحبه‌های این پژوهش، ورود سهل متقاضیان غیرایرانی به رشته‌های پرتعدادی همچون پزشکی و دندانپزشکی یکی از نمودهای بی‌عدالتی آموزشی و تبعیض قلمداد می‌شد چرا که ورود به این رشته‌ها از طریق کنکور برای دانش‌آموزان ایرانی بسیار دشوار است در حالیکه اتباع غیرایرانی بدون کنکور و با پرداخت شهریه دلاری از این سد عبور می‌کنند.

دنبال می‌کند که دانشجوی بین‌الملل به‌طور عام و دانشجوی عراقی به‌طور خاص چه نقشی در شکل‌دهی و تقویت این گفتمان دارد؛ در حقیقت این دانشجو کدام بخش از پازل کلان تمدن نوین اسلامی را پوشش خواهد داد.

بررسی اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران موید این ادعا است؛ به عنوان نمونه همانطور که در بندهای مختلف مصوبه شماره ۱۶۳۱ شورای انقلاب فرهنگی با عنوان ساماندهی فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی و فوق برنامه دانشجویان خارجی در سال ۱۳۸۵ آمده است دانشجوی خارجی، نیرویی کارآمد براساس ارزش‌های انقلاب اسلامی می‌باشد.^۱ جذب دانشجوی بین‌الملل در سیاست‌های غیراعلامی جمهوری اسلامی ایران در راستای سیاست تربیت نیروی انسانی در منطقه و جهان است و در این راستا کشورهای منطقه خاورمیانه به‌طور خاص در کانون این سیاستگذاری قرار دارند. این هدف در سیاست جذب و پرورش دانشجوی خارجی در سایر کشورهای دنیا هم مؤثر است.

برای دستیابی به دیپلماسی علمی موفق و درازمدت میان ایران و عراق، هماهنگی ارگانیک نهادهای ذیربط، توجه ویژه به کیفیت نیروی انسانی، تعریف روشن از تعاملات بین‌المللی و تقدم تخصص‌گرایی نیاز است. نگاه موسع به نظام بین‌الملل و اولویت دادن به تخصص و کیفیت رزومه و سابقه آموزشی-پژوهشی افراد نسبت به رویه‌های ایدئولوژیک یکی از مهم‌ترین ارکان توفیق دیپلماسی علمی کشورها در راستای جذب حداکثری منافع در نظام بین‌الملل است.

براساس مصاحبه‌های صورت گرفته در این پژوهش دیپلماسی علمی به‌طور خاص و ارتباط با کشور عراق به‌طور خاص در چارچوب گفتمان منطقه‌گرایی صورت‌بندی می‌شود. از این منظر تعامل علمی جمهوری اسلامی با عراق می‌بایست به تدوین پازل نهایی کمک کند. تصویری که بخشی از تمدن نوین اسلامی و جریان قدرت جمهوری

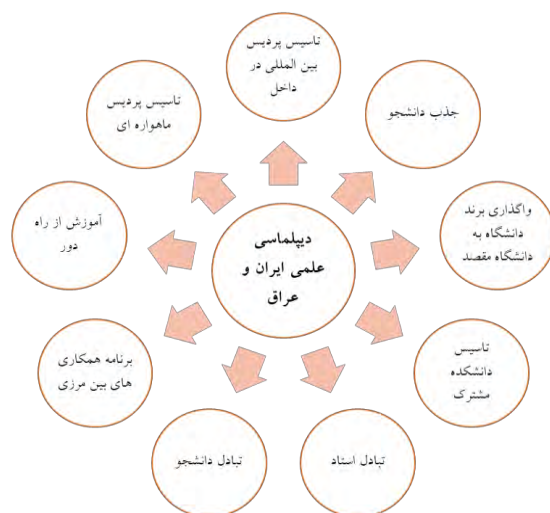
۱. کشورهای مختلف از ابزار بهداشت و سلامت در جهت افزایش ضریب نفوذ خود در کشور مخاطب استفاده می‌کنند. به عنوان نمونه ایالات متحده آمریکا با استفاده از برنامه فولبرایت و یا برنامه اعزام سپاه صلح از نیروهای داوطلب جوان آمریکایی برای آموزش زبان انگلیسی و همچنین ارائه خدمات بهداشتی و پزشکی به ویژه برنامه‌های حمایتی برای نوزادان، کودکان و زنان به مناطق مختلف جهان استفاده می‌کند. همچنین برنامه Future Leader Exchange را در جهت تربیت رهبران آینده دنیا براساس ارزش‌های خود در دستور کار دارد.

اسلامی ایران در منطقه و جهان باشد و به نظر می‌رسد در گفتمان دیپلماسی علمی کشور بین‌المللی سازی معنای تربیت نیروی انسانی است.

۴-۵. اشکال دیپلماسی علمی ایران با عراق

براساس داده‌های به دست آمده در این پژوهش تبادل علمی-فناورانه ایران و عراق به عنوان یکی از مهم‌ترین اهداف و مأموریت‌های دیپلماسی علمی دو کشور می‌تواند به اشکال مختلفی عملیاتی شود:

شکل ۵. اشکال دیپلماسی علمی ایران و عراق

تبادل اساتید بین دانشگاه‌های ایران و عراق یکی از مهم‌ترین اهداف دیپلماسی علمی است. این مهم در برخی از تفاهم‌نامه‌ها با دانشگاه‌های عراقی لحاظ شده^۱ که می‌بایست به صورت مصوبه‌ای الزامی از سوی وزارت علوم ابلاغ گردد.

براساس مصاحبه‌های صورت گرفته در این پژوهش یکی دیگر از بسترهایی که تبادلات علمی-فناورانه دو کشور در آن صورت‌بندی می‌شود بحث آموزش از راه دور^۲

۱. به عنوان نمونه براساس متن تفاهم نامه دانشگاه فردوسی مشهد با دانشگاه کوفه دو استاد از دانشگاه فردوسی مشهد برای آموزش زبان فارسی به عراق برونند و ۲ استاد از دانشگاه کوفه برای آموزش زبان عربی به ایران بیايند.

2. Distance learning

است؛ این موضوع در کنار تشکیل پردیس ماهواره‌ای^۱ فرصت مناسبی برای جذب استعداد‌های بین‌المللی، افزایش اعتبار، کسب درآمد ارزی و تأمین اعتبارات خارجی است. این تسهیلات، امکان آموزش از راه دور و یادگیری آنلاین و برخط را ایجاد می‌کند. این شیوه می‌تواند بستر مناسبی در تقویت دیپلماسی علمی با کشورهای منطقه به ویژه کشور عراق باشد چراکه محدودیت‌های قانونی در خصوص اقامت، دسترسی به بازار کار و چالش‌های کنسولی به ویژه در عرصه ورود و خروج دانشجویان تا حد زیادی رفع می‌نماید. در سال‌های اخیر برخی از مراکز دانشگاهی به شکل محدود مجوز جذب دانشجوی غیر ایرانی را دارند؛ مؤسسه آموزش عالی غیردولتی-غیرانتفاعی مجازی نور طوبی^۲ و مرکز آموزش مجازی دانشگاه تهران از جمله نهادهایی هستند که در این حوزه فعال هستند.

گسترش دسترسی به تکنولوژی‌های ارتباطی و ابزارهای فناورانه منجر به کمرنگ شدن مرزهای بین‌المللی شده و دسترسی افراد به خدمات آموزشی تسهیل شده است. آموزش از راه دور نقش مهمی در افزایش تبادلات علمی و فرهنگی جوامع دارد. آموزش آنلاین این فرصت را به دانشجو می‌دهد تا تمام یا بخشی از دوران تحصیل خود را بدون حضور فیزیکی در دانشگاه مورد نظر بگذراند. در حقیقت سیستم ارزشیابی دانشجویان در این روش با دانشجویان حضوری یکسان است. فتحی و اجارگاه و همکاران (۱۳۹۰) رویکرد آموزش از راه دور را به دلایلی همچون مقرون به صرفه بودن، سرعت بالا، دسترسی پذیری بالا، انعطاف‌پذیری و یادگیرنده راهبردی اثربخش در توسعه آموزش عالی بین‌المللی می‌دانند.

براساس مصاحبه‌های صورت گرفته با مسئولین ادارات امور بین‌الملل دانشگاه‌های منتخب اگرچه با توجه به سخت‌گیری در حوزه کنسولی و مقررات پیچیده روادید در ایران این روش می‌تواند بخشی از چالش‌های بوروکراتیک دانشجویان خارجی را کاهش بدهد اما

1. Satellite campus

۲. مؤسسه آموزش عالی غیردولتی-غیرانتفاعی مجازی نور طوبی در سال ۱۳۸۵ با کسب مجوز از شورای گسترش آموزش عالی وزارت علوم اقدام به پذیرش دانشجوی زیر نظر سازمان سنجش و آموزش کشور نمود. این مؤسسه آموزشی به شکل آنلاین برگزار می‌شود.

یکی از مهم‌ترین آسیب‌هایی که ایجاد می‌کند ضعف توان علمی افراد است. از سوی دیگر اگرچه به واسطه بحران کرونا زیرساخت‌های فناورانه دانشگاه‌های ایران تحول شگرفی داشت اما همچنان به دلیل محدودیت شبکه اینترنت در داخل کشور دسترسی دانشجویان به سامانه‌های دانشگاهی با سختی صورت می‌گیرد. در خصوص انتقادات به این شیوه آموزشی، حساسیت رشته‌ای اهمیت بالایی دارد چراکه برخی از رشته‌ها (به خصوص رشته‌های علوم پزشکی و رشته‌های آزمایشگاهی) نیازمند حضور فیزیکی و ارتباط دوسویه دانشجو با کادر آموزشی و فضای دانشگاه دارد و آموزش آنلاین اثربخش نیست. از سوی دیگر براساس مصاحبه‌های صورت گرفته با دانشجویان عراقی، وزارت علوم کشور عراق نیز مقررات مشخصی در خصوص میزان حضور اقامت دانشجو در کشور مقصد را دارد و نسبت به اعتبار مدارک دانشگاهی که به صورت آنلاین دنبال شده‌اند تشکیک وارد می‌کند.

۴-۶. دلایل اقبال اتباع عراق به تحصیل در ایران

مشاهده کیفیت آموزشی، فرصت‌های ایجاد شده برای استخدام، شرایط امن، سطح رفاه، شهرت و اعتبار کشور مقصد (مرشیدی^۱، ۲۰۰۸، ۱۴) زبان مورد استفاده در آموزش، فرصت‌های ایجاد شده برای استخدام، هزینه زندگی و شهریه تحصیلی، سیاست‌های مهاجرتی و شروط اقامت بلند مدت، نزدیکی جغرافیایی و قرابت فرهنگی و مذهبی از جمله عوامل مؤثر در شکل‌گیری ترجیح مقصد در میان دانشجویان خارجی است.

مصاحبه‌های عمیق صورت گرفته در این پژوهش نشان می‌دهد که در کنار تغییر رویکرد دولت ایران و تمرکز دستگاه سیاستگذار بر کشورهای منطقه و کشور عراق به‌طور خاص مجموعه‌ای از دلایل ادامه تحصیل در ایران را در سال‌های اخیر برای اتباع عراقی جذاب می‌کند که به آنها اشاره خواهد شد:

۴-۶-۱. تنوع رشته‌های دانشگاهی در ایران به ویژه حوزه‌های میان‌رشته‌ای

به نظر می‌رسد رشته‌های دانشگاهی در کشور عراق هنوز در قالبی متصلب و کلاسیک اجرا می‌شوند و از تنوع کافی برخوردار نمی‌باشند؛ از سوی دیگر میان‌رشته‌ای بودن

حوزه‌های پژوهشی در ایران یکی از مهم‌ترین عوامل اقبال متقاضیان عراقی به ویژه کارکنان دولتی به ادامه تحصیل در ایران است. بسیاری از کارکنان عراقی برای ارتقای سازمانی نیازمند ادامه تحصیل در حوزه و گرایش‌های خاص و تخصصی هستند که دانشگاه‌های کشور عراق پاسخگوی این نیاز نیستند. براساس مصاحبه‌های صورت گرفته با کارشناسان سازمان امور دانشجویان، از سوی نهادهای مختلفی در ایران در سال‌های اخیر مطالعاتی در راستای نیازسنجی بازار کار و جامعه عراق صورت گرفته است و مجموعه‌ای از رشته‌ها و تخصص‌ها در این زمینه هدف قرار گرفته شده‌اند^۱.

۶-۴-۲. گسترش فعالیت واسطه‌ها و مؤسسات جذب در بازاریابی دانشگاهی در میان جوانان متقاضی عراقی

جذب دانشجوی خارجی از بسترهای مختلفی در کشورهای دنیا دنبال می‌شود؛ نهادهای دولتی، بازاریابی مستقیم توسط دانشگاه به صورت مجازی و حضوری، بهره‌مندی از شبکه دانش‌آموختگان و دانشجویان فعلی، دلالت و همچنین مؤسسات جذب مجموعه روش‌هایی است که در صنعت جذب دانشجوی خارجی نقش دارند. براساس مصاحبه‌های صورت گرفته با کارشناسان امور بین‌الملل دانشگاه‌های مورد مطالعه، به نظر می‌رسد از سال ۱۳۹۶ این واسطه‌ها فعال‌تر شدند و از حمایت دولت برخوردارند. فعالیت این مؤسسات یکی از مهم‌ترین پیرامون‌های توسعه کمی جذب دانشجویان خارجی در ایران است. اما شکل و ماهیت فعالیت این مؤسسات نیازمند بازخوانی و تدقیق بیشتر است.

۶-۴-۳. اهداف سیاسی - نظامی ایران: نیاز نهادهای نظامی به افزایش سطح دانش نیروی انسانی خود در منطقه

همان‌طور که پیشتر اشاره شد یکی از مهم‌ترین اهداف ایران از حضور جدی در بازار جذب دانشجوی خارجی توسعه نیروی انسانی به ویژه در کشورهای منطقه و براساس اسناد

۱. این کار در افغانستان نیز انجام شد و اساتید ایرانی در زمینه تدوین سرفصل دروس و طرح درس رشته‌های مختلف (به ویژه حقوق و علوم سیاسی) در دانشگاه‌های در افغانستان همکاری نزدیکی با محققان آن کشور داشته‌اند هرچند که بعد از قدرت گرفتن مجدد امارت اسلامی (طالبان) این تبادل علمی از دستور کار دو کشور خارج شده است.

بالادستی تربیت سفیر فرهنگی است. با توجه به حوزه مأموریتی برخی نهادهای نظامی در منطقه به ویژه کشور عراق با توجه به قرابت‌های فرهنگی و مذهبی و اجتماعی می‌باشد.

۴-۴-۶. نزدیکی جغرافیایی دو کشور

۴-۴-۶. قرابت فرهنگی و مذهبی دو کشور و جاذبه گردشگری ایران برای اماکن مذهبی برای اتباع عراقی به ویژه شهرهای قم و مشهد

۴-۴-۶. قرابت زبانی و اقبال اتباع عراقی به شهرها و مناطق عرب نشین (دانشگاه‌های استان خوزستان به ویژه اهواز) و مناطق کردنشین حوزه اقلیم به استان‌های کردستان، کرمانشاه و ایلام

۴-۴-۷. افزایش جمعیت جوانان در عراق و نیاز به آموزش عالی و سختی ادامه تحصیل و کنکور در عراق. در دهه اخیر جمعیت جوان عراق با رشد چشمگیری مواجه شده است؛ تمایل به ادامه تحصیل با انگیزه‌های مختلف به ویژه انگیزه ورود به بازار کار همواره موتور محرکه مهمی در حضور چشمگیر جوانان در آزمون ورود به دانشگاه در عراق می‌باشد. با توجه به پیچیدگی و سختی مکانسیم پذیرش در دانشگاه‌های عراق جمعیت زیادی از متقاضیان امکان حضور در دانشگاه را نمی‌یابند. یکی از مهم‌ترین شاخص‌های مطالعات توسعه بررسی آمار افراد نیت^۱ در جوامع مختلف است. گروهی که از آن‌ها به عنوان جوانانی که دیده نمی‌شوند یاد می‌شود در تعریف این گروه باید گفت بخشی از نیروی کار بالقوه جوانان، دارای شغل نبوده و در موقعیت‌های آموزشی و مهارتی حضور ندارند را شامل می‌شود (گزارش سازمان توسعه و همکاری اقتصادی^۲، ۲۰۲۴).

در خصوص تعداد جوانانی که خارج از بسترهای کاری، آموزشی و مهارتی هستند براساس جدیدترین گزارش بانک جهانی (۲۰۲۲) عراق در رتبه ۷ جهانی است؛ این جمعیت همواره درصدد یافتن مسیرهای جدید در زندگی است و مهاجرت و ادامه تحصیل در فراسوی مرزها یکی از مهم‌ترین کانال‌های رهایی از این وضعیت است.

1. NEETs: Not in Education, Employment, or Training

2. OECD

۶-۴-۸. تغییر رویه سیاسی در عراق در سال‌های اخیر در راستای افزایش فشار بر کادر اداری این

کشور برای ارتقای مدرک تحصیلی کارمندان

براساس مصاحبه‌های انجام شده با دانشجویان عراقی دانشگاه مورد مطالعه، تغییرات گسترده در رویه‌های بوروکراتیک ارتقا برای کارکنان دولتی در عراق یکی از مهم‌ترین دلایل افزایش درخواست ادامه تحصیل به ویژه در دوره تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌های ایران بوده است. الزام کارکنان دولتی به ارتقای مدرک تحصیلی و آموختن دوره‌های جدید منجر به شکل‌گیری سیل ورود کارمندان عراقی به کشورهای منطقه به خصوص ایران شد. با لحاظ کردن فاکتور سن و کاهش شانس افراد در پذیرش در کنکور عراق، تنوع رشته‌ها و حوزه‌های دانشگاهی در ایران و همچنین قربات فرهنگی مذهبی دانشگاه‌های ایران گزینه مطلوبی بود.

۶-۴-۹. ارزان بودن آموزش در ایران و قدرت ارزش پول عراق در قبال ریال

۶-۴-۱۰. پیچیدگی ادامه تحصیل در عراق

براساس گزارش یونسکو وزارت آموزش عراق (۲۰۱۲) در سیستم آموزشی عراق مدارس یا عمومی هستند که بر حوزه‌های علوم انسانی، علوم زیستی و ریاضیات تمرکز دارند و یا حرفه‌ای و در شاخه‌های کشاورزی، صنعتی و بازرگانی فعالیت می‌کنند. مقطع تحصیلی ابتدایی در عراق از ۶ سالگی تا ۱۱ سالگی است و اجباری است. سیستم نمره‌دهی در مقطع ابتدایی در چهار سال اول بین صفر تا ده تقسیم‌بندی می‌شود که کسب نمره پنج به بالا نمره قبولی است. مقطع متوسطه از سال ۷ تا ۹ ادامه می‌یابد و برای ورود به سال ۱۰ می‌بایست در آزمون ملی که شبیه کنکور است شرکت نمایند.

بعد از پایان این دوره به دانش آموزانی که در آزمون ورود به دانشگاه موفق می‌شوند، مدرکی از سوی دولت ملی عراق اعطا می‌شود. نمرات آزمون هر دانش آموز توسط یک ارزیابی کامپیوتری پردازش می‌شود که براساس یک نمره طبقه‌بندی، نقاط قوت و مجموعه مهارت‌های هر دانش آموز را تعیین می‌کند. دانشگاه‌ها برای قبولی هر شخص به سطح نمره معینی نیاز دارند. اکثر رشته‌های تحصیلی در مقطع کارشناسی در عراق، چهار ساله هستند به استثنای رشته معماری، دامپزشکی، دندانپزشکی و داروسازی که ۵ سال به طول می‌انجامد.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۸۹

دیپلماسی علمی؛ واکاوی
همکاری بین‌المللی ...

۴-۷. واکاوی چالش‌های دیپلماسی علمی ایران و عراق

یکی از مهم‌ترین چالش‌های احصا شده در موضوع دیپلماسی علمی ایران به ویژه در عراق، تشتت نهادی و نبود نهاد متولی در این موضوع است. اگرچه در نگاه اول وزارت علوم و وزارت امور خارجه دو نهاد اصلی متولی در موضوع دیپلماسی علمی هستند اما مصاحبه‌های متخصصان به قطعیت نشان داد که این دو نهاد عملاً مجریانی حاشیه‌ای هستند و در موارد متعددی سیاست‌های تفویضی با اهداف و مأموریت‌های این دو وزارتخانه نه تنها همپوشانی ندارد بلکه تناقض هم دارد.

معاونت علمی و فناوری و اقتصاد دانش بنیان ریاست جمهوری، سفارتخانه‌ها، ستاد نانو، اتاق بازرگانی، سپاه پاسداران، وزارت اطلاعات، سپاه قدس، نیروی انتظامی، وزارت علوم تحقیقات و فناوری، شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، وزارت صنعت معدن و تجارت بخشی از نهادهای سیاستگذار در حوزه تعامل علمی با کشور عراق هستند. این تنوع افسار گسیخته و گستردگی نهادی نه تنها به تخریب برنامه‌های تدوین شده در حوزه مهاجرت منجر شده بلکه بستر ساز تشدید تنش‌های بین دستگاهی و تضاد منافع شده است.

مهم‌ترین دلایل تشتت، عدم هماهنگی و رویکرد جزیره‌ای میان بازیگران نهادی تعامل جمهوری اسلامی ایران با عراق، نوع نگاه، منافع دستگاه‌ها و فقدان نظارت و بخشی‌نگری نهادهاست که این امر بستر لازم را برای پیاده‌سازی راهبردهای ملی با چالش‌های جدی مواجه می‌کند. نهادهای متعدد به جای همفکری و همکاری برای مدیریت و ساماندهی موضوع، به دلیل تعارض منافع به شدت در حال فشار بر یکدیگر هستند.

کنترل‌گری نهادها و ارگان‌های انتظامی در کلیه امور آموزشی، پژوهشی و به ویژه کنسولی (همچون قوانین مربوط به ورود و خروج و یا وضعیت تردد و اقامت دانشجویان) به صورت گوناگون بازنمایی می‌گردد که در صورت عدم ارتباط ارگانیک با سایر نهادها به ویژه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به عنوان متولیان اصلی (رسمی) عرصه دیپلماسی علمی به صورت ترمز و دست‌انداز عمل خواهد کرد.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۹۰

دوره ۱۷، شماره ۳
تابستان ۱۴۰۴
پیاپی ۶۷

یکی دیگر از چالش‌های جدی که به ویژه در سال‌های اخیر (به‌طور مشخص از سال ۱۳۹۹ بدین سو) بر دستگاه‌های متولی حوزه بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران جریان دارد حاکم شدن رویکردهای کمی‌گرایانه در جذب دانشجوی خارجی است به‌طوری که همانطور که پیشتر اشاره شده تعداد دانشجویان خارجی در سال‌های اخیر گسترش چشمگیری یافته است. براساس آمار اعلامی وزرای علوم دانشجویان عراقی از ۳ هزار و ۳۰۰ نفر در سال ۱۳۹۷ به بیش از ۶۰ هزار نفر در سال ۱۴۰۱ افزایش یافته‌اند که بیش از ۱۷ برابر رشد داشته است.

افزایش کمی حضور اتباع عراقی در دانشگاه‌های ایران در صورتی که مستخرج از برنامه‌ریزی درازمدت، سیاستگذاری چندجانبه و همکاری بین‌نهادی باشد می‌تواند یکی از مهم‌ترین فرصت‌های کشور در راستای توسعه دیپلماسی علمی باشد. در غیر این صورت فقدان نقشه راه و برنامه‌ریزی منسجم دستگاه‌های ذیربط منجر به هزینه‌های متعدد برای بخش‌های مختلف کشور به ویژه نهاد آموزش عالی و اعتبار دانشگاه‌های ایران خواهد شد.

انگیزه‌های اقتصادی و کسب درآمد برای دانشگاه‌های کشور تنها یکی از مهم‌ترین دلایل این افزایش تعداد دانشجو است؛ همانطور که تام^۱ (۲۰۱۳) در پژوهش خود اشاره می‌کند که هرچه هزینه‌های مؤسسات دانشگاهی افزایش یابد و چالش‌های بودجه و منابع مالی گسترده‌تر باشد تمایل این مؤسسات بر افزایش دانشجوی خارجی به عنوان منبع تأمین ارز افزایش می‌یابد. اگرچه این موضوع می‌تواند فرصت بسیار خوبی در جهت توسعه علم و فناوری در کشور و همچنین افزایش درآمد دانشگاه‌های ایران گردد اما عدم توجه به ابعاد کیفی جذب و حضور دانشجوی خارجی در کشور می‌تواند تهدیدزا شود. از سوی دیگر، توجه به کمیت و کیفیت نیروی انسانی در عرصه دیپلماسی علمی نقش محوری در موفقیت برنامه‌های کشور دارد. در بحث نیروی انسانی تمرکز این پژوهش در داخل بر بازیگران عرصه آموزش عالی (اساتید، دانشجویان و کارکنان به ویژه ادارات بین‌الملل) و در بخش خارج بر فعالیت سفارت به ویژه رایزن علمی بود. یکی از چالش‌های عرصه تبادلات

1. Tham

علمی-فناورانه با کشورهای منطقه به ویژه کشور عراق نبود رایزن علمی فعال در کشور مقصد است. ناگفته پیداست سفارت و دفاتر کنسولی کشورها نقش مهمی در نیازسنجی، شکل‌دهی و تسهیل تعاملات بخش‌های مختلف دو کشور ایفا می‌نمایند.

براساس مصاحبه صورت گرفته با مسئولین سفارت ایران در کشور عراق (فروردین ۱۴۰۳) تا این تاریخ رایزن علمی مشخصی در این کشور فعالیت نکرده است و به تازگی این مهم در دستور کار وزارت امور خارجه قرار گرفته است و رایزن فناوری هم در کشور عراق تعریف نشده است.

نیروی کارشناسی و ساختار اداری امور بین‌الملل در نهاد آموزش عالی یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌های صنعت جذب دانشجوی غیرایرانی است. بوروکراسی چابکی که توانایی تعامل با دانشجویان بین‌المللی را داشته باشد و کارشناسانی که از سواد فرهنگی برخوردار بوده و برای تسهیل تعاملات بین‌فرهنگی تربیت شده و آموزش دیده باشند در توسعه کمی و کیفی بین‌المللی‌سازی دانشگاه نقش کلیدی دارند.

توفیق دیپلماسی علمی با کشورهای مختلف نیازمند سیاستگذاری عاملانه و فعال است. با توجه به موضوع مورد مطالعه برنامه‌ریزی در راستای تصویرسازی مثبت از پتانسیل‌های علمی-فناورانه ایران می‌تواند نقش مهمی در جذب متخصصان عراقی به‌منظور همکاری با نهادهای دانشگاهی و صنعتی ایران داشته باشد. جامعه دانشگاهی ایران نسبت به فناوری‌های نوین و گنجاندن آن‌ها در برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها تأکید دارد و این نشان‌دهنده پویایی و توانمندی بالای فضای دانشگاهی در ایران است (رحمتیان و شرح شریفی، ۲۰۲۱).

از سوی دیگر توسعه کیفی^۱ تبادلات علمی و فناورانه ایران با کشورهای دنیا به‌طور عام و عراق به‌طور خاص نیازمند افزایش حساسیت نهادهای ذیربط در خصوص

۱. در جریان برگزاری جشنواره ملی جذب دانشجوی بین‌الملل و اعطای جایزه ملی ثریا به دانشگاه برتر در حوزه جذب دانشجوی غیرایرانی در بررسی داده‌های ارسال شده توسط دانشگاه‌های کشور مشخص شد تنها تعداد انگشت شماری از مجموع کل دانشگاه‌هایی که مجوز جذب دانشجوی بین‌المللی را دارند آیین نامه بورس مدون دارند. این نشان می‌دهد در بخش بزرگی از بازیگران آموزش عالی در عرصه بین‌المللی‌سازی هنوز نگاه درازمدت در سرمایه‌گذاری بر فرصت کشورهای دیگر تعریف نشده و سیاستگذاری در قالبی کوتاه‌مدت صورت‌بندی می‌شود.

انتخاب و غربالگری متقاضیان ورودی به نهادهای علمی کشور است؛ این حساسیت می‌تواند در تدوین پیش شرط‌های لازم از جنبه‌های مختلف بازنمایی شود. حساسیت نسبت به کیفیت رزومه متقاضی، حساسیت رشته‌ای (انحصاری بودن رشته‌های خاص مثل آب و نفت)، حساسیت قومیتی (توجه به الزامات فرهنگی کشور میزبان و مقصد) می‌بایست در فرایند جذب دانشجوی خارجی لحاظ گردد.

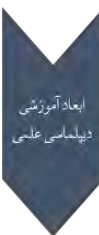
براساس یافته‌های پژوهش پیش رو در ابعاد آموزشی-پژوهشی چالش‌هایی در مسیر پیشبرد این اهداف وجود دارد؛ موضوع تأیید مدارک دانشگاهی ایران در کشور عراق، تفاوت سطح آموزشی دانشگاه‌های ایران نسبت به کشورهای همسایه، بی‌نظمی حضور دانشجویان در فرایند تحصیل^۱، فقدان آموزش بین‌المللی، چالش زبان^۲، چالش مدرک‌فروشی و پایان‌نامه نویسی^۳.

۵. نتیجه‌گیری

براساس داده‌های به دست آمده در این پژوهش ابعاد ۴ گانه آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و اجرایی دیپلماسی علمی ایران و عراق در بندهای متعددی صورت‌بندی می‌شود که در شکل شماره ۶ آمده است:

۱. پیچیدگی فرایندهای کنسولی و مقررات انتظامی و قوانین دست و پاگیر در خصوص رفت و آمد اتباع غیرایرانی از مرزهای کشور و حتی تردهای بین استانی، تمایل اکثر دانشجویان عراقی به کاهش طول دوره تحصیل و همچنین سهل‌گیری و مماشات برخی دانشگاه‌های ایران در خصوص مدت زمان حضور در دانشگاه از مهم‌ترین انگیزه‌های افراد در خصوص کاهش مدت حضور در ایران است.
۲. اگرچه براساس قوانین موجود دانشجویان غیرایرانی موظف به گذراندن دوره بسندگی زبان فارسی در مراکز آرفا هستند اما بسیاری از دانشگاه‌ها به‌منظور تسهیل فرایند شروع تحصیل متقاضیان پیش‌شرط ارائه مدرک بسندگی زبان فارسی را به تعویق می‌اندازند و در ثبت نام افراد مساعدت می‌کنند، هرچند که برای فارغ‌التحصیلی ارائه مدرک توسط دانشجو الزامی است. باید اذعان داشت سخت‌گیری و دقت عمل دانشگاه‌ها در خصوص توانمندی زبانی اساتید و دانشجویان ضعیف است و موارد متعددی در موضوع عدم توانایی دانشجویان عراقی در فهم حداقلی زبان فارسی و ادامه تحصیل بدون داشتن مدرک آرفا و تأییدیه سامانه سامفا در مصاحبه‌های صورت گرفته در این پژوهش گزارش شده است.
۳. اخبار متعددی در خصوص شکل‌گیری شبکه‌های زیرزمینی خرید و فروش پایان‌نامه برای دانشجویان عراقی نه تنها در ایران بلکه گسترش این صنعت در شهرهای عراق به ویژه بصره و عراق گزارش شده است.

- اعزام آمیزه‌بانی دانشجویان بین‌المللی
- برنامه‌های درسی مشترک
- ایجاد دانشگاه مجازی
- برگزاری دوره‌های آموزش از راه دور
- تأسیس دانشگاه مشترک بین‌المللی
- اعزام اعضای هیئت علمی برای تدریس در دانشگاه‌های کشور مقصد به صورت مدعو

- برگزاری دوره‌های فرصت مطالعاتی برای اساتید و متخصصان
- اعطای فرصت مطالعاتی به دانشجویان
- برگزاری همایش‌های مشترک
- راه‌اندازی نشریات پژوهشی بین‌المللی
- تأسیس مراکز تحقیق و توسعه علمی-فناوری
- تشکیل پارک، مراکز رشد و قطب‌های علمی منطقه‌ای و بین‌المللی
- انتشار کتاب بین‌المللی به صورت مشترک

- سرمایه‌گذاری بر فرهنگ پذیری دانشجویان ایرانی
- تعاملات حوزوی دو کشور
- پیاده‌روی اربعین
- برنامه‌های فرهنگی
- برگزاری کرسی ایران‌شناسی
- اعزام رایزن علمی لایزن فرهنگی
- حمایت از کرسی‌های زبان فارسی

- تنظیم بوروکراسی فرایند جذب دانشجوی خارجی
- تدوین پیوندهای اقتصادی بین فارغ‌التحصیل و صنایع کشور میزبان
- دعوت از نخبگان کشور مقصد به منظور آشنایی با دستاوردهای علمی فناوریانه کشور (تصور پرمسازي مثبت)

شکل ۶. ابعاد چهارگانه دیپلماسی علمی ایران و عراق

در راستای عملیاتی کردن منسجم دیپلماسی علمی بوروکراسی موجود می‌بایست مورد بازبینی جدی قرار گیرد. در این راستا الزام به دانشگاه‌ها برای اجرایی‌سازی تفاهم نامه‌های بین‌المللی در بازه زمانی مشخص، تقویت سایت دانشگاه‌های مختلف با

تمرکز بر زبان انگلیسی و توجه بیشتر بر کیفیت تولید محتوا ضرورت دارد. درخصوص استفاده از پلتفرم‌ها به منظور اطلاع‌رسانی به دانشجویان تمرکز اکثریت دانشگاه‌های ایران بر پلتفرم‌های داخلی همچون بله و ایتا بود در حالیکه دسترسی به این پلتفرم‌ها از خارج از کشور مقدور نیست. حضور فعال در بازار تعاملات بین‌المللی در عرصه علم و فناوری نیازمند حضور جدی و دقیق در پلتفرم‌های جهانی است؛ استفاده از بستر شبکه‌سازی در وبسایت‌های تخصصی و حرفه‌ای همچون لینکدین به‌طور مشخص می‌تواند گام بزرگی در توسعه و شناخت شبکه نخبگانی بین‌المللی ایران و عراق باشد.

در موفقیت دیپلماسی علمی ایران با کشورهای مختلف اگرچه ابعاد اقتصادی و منابع مالی از اهمیت بالایی برخوردار است اما همچون سایر حوزه‌ها، داشتن تعهد نسبت به توفیق یک برنامه و احساس تعلق ذهنی و عینی بازیگران ضروری است. در مرحله برنامه‌ریزی، احصای نیازها و منابع، مأموریت‌ها، اهداف، اولویت‌ها و راهبردهای سیاست بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در دستور کار سیاستگذار قرار دارد. به نظر می‌رسد دیپلماسی علمی برای دانشگاه‌های ایران صرفاً در قالب جذب دانشجوی عراقی نمود جدی به خود گرفته در حالیکه تأسیس پردیس بین‌المللی، نام‌سپاری به دانشگاه‌های کشور میزبان (فرنچایز)، تأسیس دانشکده‌های مشترک و یا همکاری در راستای تدوین برنامه درسی مشترک مغفول مانده است.^۱

شفاف‌سازی اهداف و توجه همزمان به سایر ارکان پازل حکمرانی در کشور بسیار مهم است. به نظر می‌رسد در بحث بین‌المللی‌سازی آموزش عالی و دیپلماسی علمی (به‌طور خاص در خصوص کشور عراق) تمرکز برنامه‌ریزی و مسئولیت تدوین اهداف و مأموریت‌ها لزوماً در وزارت علوم و سایر نهادهای علمی کشور نیست و این نکته منجر به تشتت سیاست‌ها و تناقض رویه‌ها منجر می‌گردد.

۱. دانشگاه تهران در آبان ۱۴۰۲ با افتتاح پردیس بین‌المللی علم و فناوری اروند در جزیره مینو و در منطقه صفر مرزی تلاش می‌کند تا به عنوان هاب مرکزی برای پذیرش دانشجویان غیر ایرانی و به‌طور ویژه دانشجویان عراقی بدل گردد. همچنین پردیس بین‌المللی کاسبین دانشگاه تهران به عنوان مسئول پیگیری تعاملات علمی و فناورانه دانشگاه تهران با دانشگاه‌های عراق به ویژه دانشگاه فنی الفرات الاوسط عراق می‌باشد.

بازبینی، که به معنای نظارت و ارزیابی فعالیت‌های سازمان است می‌تواند نقش مهمی در بازتعریف اهداف و رویه‌ها داشته باشد. به نظر می‌رسد برنامه‌هایی همچون جشنواره ملی جذب دانشجوی خارجی و معرفی جایزه ملی ثریا نقش مهمی در افزایش نظارت و پایش مداوم دانشگاه‌ها توسط نهادهای زیربُط (به‌طور خاص سازمان امور دانشجویان و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) داشته است. در واقع دانشگاه‌های کشور به‌منظور شرکت در این برنامه سالانه ملزم به تنظیم و ارائه مستندات متنوعی در خصوص فعالیت‌های صورت گرفته و در دست اقدام در حوزه همکاری بین‌المللی با کشورهای مختلف و جذب دانشجوی خارجی هستند. همچنین کارشناسان سازمان امور دانشجویان به تناوب بررسی‌های میدانی از دانشگاه‌های کشور انجام می‌دهند که در فرایند کنترل کیفیت مؤثر است.

از سوی دیگر سیاستگذاری حوزه دیپلماسی علمی نیازمند تقویت است که به معنای افزایش انگیزه‌ها، درک و پاداش بازیگران نهاد دانشگاه در حوزه بین‌المللی سازی است. سعیدی (۱۳۹۹، ۱۶۵) در مطالعه وضعیت دانشجویان افغانستانی آموزش عالی ایران یکی از مهم‌ترین پیشران‌های توسعه در این عرصه را تمرکز بر نیروی انسانی این صنعت می‌داند؛ مشارکت دادن اساتید و دانشجویان در تدوین نیازسنجی‌های دانشگاه‌ها، ارائه بسترهای تشویقی به اساتیدی که دانشجوی خارجی را با کیفیت فارغ‌التحصیل می‌کنند می‌تواند به تقویت انگیزه‌های بازیگران آموزش عالی ایران در پیشبرد تعاملات بین‌المللی در راستای گسترش دیپلماسی علمی منجر گردد.

براساس داده‌های به دست آمده در این پژوهش به نظر می‌رسد شتاب حضور اتباع عراقی در دانشگاه‌های ایران به زودی فروکش خواهد کرد؛ تغییر سیاست‌های اداری آموزشی در داخل عراق در راستای برداشتن فشار بر کارمندان برای ارتقای مدرک، افزایش تنوع در رشته‌های دانشگاه‌های عراق از یکسو و بی اعتبار شدن ایماژ مدرک ایرانی به دلیل تخطی اداری برخی دانشگاه‌ها و مؤسسات جذب به دلیل برخورد فله‌ای و افسار گسیخته با موضوع تکنیکال و حساسی چون بازار دانشجوی بین‌الملل از جمله مهم‌ترین دلایل این پیش‌بینی است.

افزایش نقش آفرینی کارگزاران برون مرزی عرصه دیپلماسی به ویژه تقویت نقش رایزن علمی و رایزن فناوری در شناسایی ظرفیت های کشور مقصد و معرفی ظرفیت های ایران، تدوین نقشه راه با مرکزیت نهادهای مسئول بخش علم و فناوری، تنظیم بوروکراسی تعاملات بین المللی کنشگران دانشگاهی و صنعتی و تسهیل رویه های کنسولی برای اتباع غیر ایرانی، تدوین بانک داده ورودی و خروجی نهاد آموزش عالی به منظور تقویت شبکه سازی و بهره مندی از تخصص افراد، نیازسنجی مداوم از بازار و شرایط محیطی کشور مقصد، تلاش در جهت تعریف واحد و واقع بینانه از دنیا و روابط بین الملل، سرمایه گذاری بیشتر بر حوزه اقلیم کردستان به دلیل قرابت زبانی-فرهنگی در جهت تأسیس شعبات دانشگاهی مشترک در آن منطقه، افزایش سواد فرهنگی بازیگران عرصه دیپلماسی علمی و بین المللی سازی دانشگاه ها به طور خاص، سرمایه گذاری بر افزایش کیفیت نیروی انسانی در این حوزه می تواند در پیشبرد دیپلماسی علمی ایران مؤثر باشد.

- داداش‌پور، هاشم (تابستان ۱۴۰۲). گزارش سازمان امور دانشجویان. برگرفته از <https://saorg.ir/portal/home/?news/235224/240980/248015/94>
- رفیع، حسین و نیکروش، ملیحه (۱۳۹۲). دیپلماسی عمومی و قدرت نرم با تاکید بر قدرت نرم ایران در عراق. مطالعات روابط بین‌الملل، ۶ (۲۲)، ۹۹-۱۳۱.
- سعیدی، سعیده (۱۳۹۹). غربیه‌های قریب: تجربه زیسته دانشجویان افغانستانی ساکن ایران در بحران کرونا. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۲ (۲)، ۱۷۹-۱۴۵. doi:10.22035/isih.2020.3861.3993
- سیدنتقی‌زاده، سیدحمید؛ و گودرزی، مهناز (۱۴۰۲). جایگاه برنامه‌های اقتصادی در دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در عراق نوین. رهیافت‌های سیاسی و بین‌الملل، ۱۵ (۱)، ۷۸-۱۰۴.
- صنیع‌اجال، مریم (۱۳۹۶). دیپلماسی علم و فناوری: راهبردی نو در توسعه کشورهای اسلامی. فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۶ (۲۳)، ۲۱۵-۱۹۳. doi: 10.30479/psiw.2017.1272
- فتحی‌واجارگاه، کوروش، عیسی‌ابراهیم‌زاده، مهران فرج‌اللهی، مهرنوش خشنودی‌فر (۱۳۹۰). روند بین‌المللی‌سازی برنامه‌های درسی با رویکرد آموزش از راه دور در آموزش عالی ایران. فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۱۹ (۲)، ۴۵-۶۶.
- محسنی‌سهی، هدی‌سادات و محسنی‌سهی، فریبا‌سادات (۱۳۹۴). تأثیر دیپلماسی علم و فناوری بر افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، مدیریت در دانشگاه اسلامی، ۴ (۹)، ۹۷-۱۱۶.
- معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری (۱۳۹۰). بررسی مفهومی دیپلماسی علم و فناوری و ترسیم وضع موجود آن در جمهوری اسلامی ایران. طرح پژوهشی.
- Berkman, P. (2020). Science Diplomacy and Its Engine of Informed Decisionmaking: Operating through Our Global Pandemic with Humanity. *The Hague Journal of Diplomacy*, 15(3), 435-450. doi:10.1163/1871191X-BJA10034
- Cathleen A., Campbell et al., (2017). Science Diplomacy in Arab Countries: The Need for a Paradigm Shift. *Science & Diplomacy*, 6(1), 1-8.
- Knight, J. (2022). Analysing Knowledge Diplomacy and Differentiating It from Soft Power and Cultural, Science, Education and Public Diplomacies. *The Hague Journal of Diplomacy*, 18(4), 1-33. doi:10.1163/1871191x-bja10145
- Maguire, M., & Delahunt, B. (2017). Doing thematic analysis: a practical, step by step guide for learning and teaching scholars. *AISHE-J*, 8(3), 3351-3365. doi:10.62707/aishej.v9i3.335
- Morshidi, S. (2008). The impact of September 11 on international student flow into Malaysia: lessons learned. *International Journal of Asia-Pacific Studies*, 4(1), 79-95. doi:10.1007/s12564-018-9534-9

- OECD. (2024). Youth not in employment, education or training (NEET). Available from: <https://www.oecd.org/en/data/indicators/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.html>
- Popper, R. (2008). How are foresight methods selected? *Foresight*, 10(6), 62-89. doi:10.1108/14636680810918586
- Rahmatian, F. (2025). From silicon to sovereignty: MBA students' views on AI's disruption of global power dynamics. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 9(4), 737-775. doi: 10.22059/wsps.2025.395950.1520
- Rahmatian, F., & Sharajsharifi, M. (2021). Artificial intelligence in MBA education: Perceptions, ethics, and readiness among Iranian graduates. *Socio-Spatial Studies*, 5(1). doi:10.22034/soc.2021.223600
- Ruffini, P. (2020). Collaboration and Competition: The Twofold Logic of Science Diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 15(3), 1-13. doi:10.1163/1871191X-BJA10028
- Salehi, K., Khiyaban, S. H. Z., & Sabbar, S. (2025). Artificial Intelligence and the Future of International Law and Power. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 9(4), 923-958. 10.22059/wsps.2025.401951.1552
- Stern, V. (2019). International facts and figures, Universities UK International Report. students in the United States. *Cyber Psychology & Behavior*, 8(2), 1-52. doi:10.9790/7388-1405012530
- Tham, S. (2013). Internationalizing Higher Education in Malaysia: Government Policies and University's Response. *Journal of Studies in International Education*, 17(5), 648-662. doi:10.1177/1028315313476954
- The World Bank. (2022). *The world Bank in Iraq Report*. Available from: <https://www.worldbank.org/en/country/iraq>